

WINA I OKOLICZNOŚCI JĄ WYŁĄCZAJĄCE

mgr Paulina Jezierska

STAN WYŻSZEJ KONIECZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCY WINĘ

- Kryterium rozróżnienia stanu wyższej konieczności wyłączającego bezprawność i wyłączającego winę jest **proporcja dóbr pozostających w kolizji**:
 - > bilans dodatni (art. 26 § 1 k.k. – wyłączenie bezprawności);
 - > bilans ujemny (art. 26 § 2 k.k. – wyłączenie winy).
- Czyn popełniony w ramach art. 26 § 2 k.k. jest **bezprawny i przysługuje przeciwko niemu obrona konieczna**.

NIEPOCZYTALNOŚĆ

- Niepoczytalność oznacza brak możliwości rozpoznania znaczenia swego czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, zachodzący **w chwili czynu** i spowodowany:
 - > chorobą psychiczną,
 - > upośledzeniem umysłowym,
 - > innym zakłóceniem czynności psychicznych.
- W konkretnym przypadku, aby mówić o niepoczytalności sprawcy, musi wystąpić łącznie przyczyna i co najmniej jedno z następstw wywołanych w psychice sprawcy.

NIEPOCZYTALNOŚĆ

- Choroba psychiczna
 - > Ma charakter postępujący.
 - > Nie powodują globalnego obniżenia funkcjonowania człowieka, lecz zaburzają poszczególne aspekty (np. myślenie).
 - > Przykłady: paranoja, schizofrenia, psychoza dwubiegunowa maniakalno-depresyjna (cyklofrenia).
- Upośledzenie umysłowe
 - > Ma charakter niepostępujący.
 - > Powoduje obniżenie ogólnej sprawności intelektualnej oraz polega na istnieniu znaczących trudności w zakresie uczenia się i adaptacji społecznej.
- Inne zakłócenia czynności psychicznych
 - > Patologiczne np. zapalenie opon mózgowych,
 - > Niepatologiczne np. menopauza,
 - > Afekt.

NIEPOCZYTALNOŚĆ

- ⊙ Niemożność rozpoznania znaczenia czynu
 - > W sferze prawnej – sprawca nie rozpoznaje, iż popełnia czyn zabroniony,
 - > W sferze faktycznej – sprawca nie rozpoznaje, iż poprzez zachowanie może wyrządzić szkodę/krzywdę.
 - > Przykład: osoba niedorozwinięta umysłowo nie może skojarzyć, że odkręcenie kurka w kuchence gazowej może doprowadzić do eksplozji.
- ⊙ Niemożność pokierowania swoim postępowaniem
 - > Polega na braku zdolności do podjęcia decyzji o określonym zachowaniu się i poddaniu zachowania kontroli intelektualnej.
 - > Sprawca nie jest w stanie zachować się zgodnie z obowiązującymi standardami społecznymi w sposób adekwatny do rozpoznanego przez sprawcę znaczenia czynu.
 - > Przykład: działanie w stanie głodu narkotycznego.

NIEPOCZYTALNOŚĆ

- Niepoczytalność – konsekwencje:

- > Brak winy po stronie sprawcy -> brak przestępstwa,
- > Możliwość zastosowania środków zabezpieczających (art. 93a i n. k.k)

POCZYTALNOŚĆ OGRANICZONA

- Przyczyny takie same jako w przypadku niepoczytalności.
- Upośledzenie umysłowe, choroba psychiczna lub inne zakłócenie czynności psychicznych mają spowodować **ograniczenie w stopniu znacznym** zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania postępowaniem.
- Nie wyłącza winy, lecz zmniejsza jej stopień.
- Sąd może zastosować wobec sprawcy nadzwyczajne złagodzenie kary.

NIEPOCZYTALNOŚĆ / POCZYTALNOŚĆ OGRANICZONA - ORZECZNICTWO

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2011 r., II KK 58/11
„**Zaburzenia** wynikające z uzależnienia od alkoholu nie są równoznaczne z upośledzeniem umysłowym, czy chorobą psychiczną i nie obligują sądu do orzeczenia wobec takiego sprawcy kary łagodniejszej oraz poddania go leczeniu.” (Lex nr 794843)
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2011 r., II KK 71/11
„Tzw. **afekt** stanowi nagła, niemalże odruchowa reakcja na zdarzenie stanowiąca szczególny, trudny do opanowania impuls sprawczy dla zachowania niezgodnego z prawem.” (Lex nr 794969)
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2009 r., II KK 316/08
„ **Ubezważnowolnienie** samo w sobie nie oznacza niepoczytalności sprawcy czynu zabronionego, będącego ubezważnowolnionym.” (Lex nr 486188).

NIEPOCZYTALNOŚĆ / POCZYTALNOŚĆ OGRANICZONA - ORZECZNICTWO

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2010 r., IV KK 329/09

„Choroba psychiczna oskarżonego w trakcie postępowania stanowi podstawę do jego zawieszenia, jeżeli uniemożliwia oskarżonemu udział w procesie, a więc gdy mimo udziału obrońcy nie jest on w stanie kierować swym zachowaniem w toku postępowania, tj. w sposób właściwy rozumieć znaczenia czynności procesowych i składać sensownych oświadczeń, lecz ta niemożność uczestnictwa oskarżonego w procesie z uwagi na aktualny stan zdrowia psychicznego stanowić może wyłącznie podstawę zawieszenia postępowania karnego na podstawie art. 22 k.p.k., tylko na okres trwania tej przeszkody. Umorzenie postępowania mogłoby mieć miejsce, jeżeli istotnie zaistniałyby okoliczności wskazane w art. 31 § 1 k.k., lecz w chwili popełnienia czynu.” (Lex nr 843675).

WPRAWIENIE SIĘ W STAN ODURZENIA/ NIETRZEŻWOŚCI

- ◉ Wyjątek od zasady winy.
- ◉ Art. 31 § 3 k.k. wyłącza stosowanie przepisów z § 1 i 2 do sprawców znajdujących się w czasie czynu w stanie odurzenia alkoholowego/ narkotycznego.
- ◉ Sprawca taki odpowiada jak w pełni poczytalny, jeżeli spełnione zostały następujące warunki:
 - > sprawca wprowadził się w stan odurzenia (lub nietrzeźwości) dobrowolnie,
 - > sprawca przewidywał lub mógł przewidzieć, że stan odurzenia (lub nietrzeźwości) może spowodować u niego wyłączenie lub ograniczenie poczytalności.

WPRAWIENIE SIĘ W STAN ODURZENIA/ NIETRZEŹWOŚCI

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 05 czerwca 2013 r., III KK 443/12, Lex nr 1331337

„W świetle art. 31 § 3 k.k. stan nietrzeźwości nie wyłącza odpowiedzialności karnej, ani nawet nie uprawnia do nadzwyczajnego złagodzenia kary, albowiem - nawet jeżeli prowadziłby do wyłączenia lub znacznego ograniczenia poczytalności - to, co do zasady, będzie on uznany za zawiniony przez sprawcę (tzw. wina na przedpolu czynu zabronionego).”

BŁĄD CO DO FAKTU (art. 28)

- Błąd – niezgodność (rozbieżność) pomiędzy rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości człowieka.
- Błąd co do faktu musi dotyczyć okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego.
- Przykład: myśliwy strzela do zwierzyny, która okazuje się człowiekiem.
- Konsekwencje: brak umyślności co do znamienia, które sprawca pomylił -> odpowiedzialność za przestępstwo nieumyślne. Jeżeli przestępstwo nie występuje w odmianie nieumyślnej -> brak przestępstwa.

BŁĄD CO DO FAKTU (art. 28)

- **Usprawiedliwione wyobrażenie** okoliczności stanowiącej znamię typu uprzywilejowanego (np. zabicie człowieka pod wpływem współczucia przy błędnym założeniu, że zachodzi żądanie, o którym mowa w art. 150 § 1 k.k.), powoduje, że sprawca odpowiadał będzie na podstawie przepisu określającego typ uprzywilejowany przestępstwa.
- Błędne przekonanie może być usprawiedliwione wówczas, gdy w danym układzie sytuacyjnym było ono **wybacalne z punktu widzenia ocen społecznych**, a sprawcy nie można postawić zarzutu, że nie dochował należytej staranności, aby właściwie rozpoznać sytuację (P. Kozłowska-Kalisz (w:) Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, pod red. M. Mozgawy, Lex/el. 2019).
- „Art. 28 § 2 k.k. ma zastosowanie do stanów faktycznych, w których sprawca przestępstwa realizuje znamiona typu kwalifikowanego, mylnie wyobrażając sobie realizację znamion typu podstawowego. Błąd, co do cechy używanej broni, dotyczy tak zwanej okoliczności statycznej, a więc takiej, która istniała już w chwili czynu. W sytuacji, gdy z taką właśnie okolicznością błędne przekonanie sprawcy jest związane, konsekwencją jest wykluczenie możliwości przypisania sprawcy popełnienia czynu zabronionego typu kwalifikowanego” (wyrok SA w Katowicach z 15.09.2011 r., II AKa 242/11, LEX nr 1112490).

BŁĄD CO DO PRAWA (art. 30)

nieświadomość bezprawności

- Błąd do co prawa dotyczy całościowej prawnej oceny czynu.
 - Przykład: podanie alkoholu osobie małoletniej, mylnie sądząc, iż prawo tego nie zabrania; nieświadomość, iż przestępstwem jest przywłaszczenie rzeczy znalezionej (art. 284 k.k.).
- Nie można mówić o błędzie co do prawa, jeżeli:
 - Sprawca wie, iż czyn jest zabroniony przez jakąś gałąź prawa,
 - Sprawca wie, iż czyn jest bezprawny, ale uważa, iż nieśluszenie,
 - Błąd ten jest nieusprawiedliwiony (odpowiedzialność na zasadach ogólnych, możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary).
- Wyłącza winę, jeśli jest usprawiedliwiony, tzn. że sprawcy nie można postawić zarzutu, że przy zachowaniu przeciętnej pozorności mógł tego błędu uniknąć; kryterium miarodajnego obywatela.

BŁĄD CO DO PRAWA (nieświadomość bezprawności)

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2005 r., WA 11/05
Nie można skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że sprawca nie tylko nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującym uregulowaniem, choć miał możliwość to uczynić u przedstawicieli właściwych organów, ale wręcz w sposób wyraźny z takiej możliwości zrezygnował. (Lex nr 199817)
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2002 r., II KK 39/02
Przedmiotem świadomości sprawcy nie ma być konkretny przepis karny zapisany w ustawie. Dla przyjęcia bezprawności czynu nie jest więc konieczne ustalenie, że sprawca znał treść ustawowych znamion czynu zabronionego, gdyż wystarczy ustalenie, że uświadamia sobie, że czynem swym naruszył przewidzianą regułę postępowania, do której przestrzegania był zobowiązany. (Lex nr 53316)
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2001 r., V KKN 153/01
Nieporozumieniem jest utożsamianie błędu co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego z brakiem umiejętności właściwej wykładni treści przepisu (poprawnej interpretacji znaczenia zwrotów określających znamiona czynu). (Lex nr 51846)

BŁĄD CO DO KONTRATYPU/ OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCEJ WINĘ

- Art. 29 k.k.

Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność albo winę; jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

- Wyłącza winę, a tym samym odpowiedzialność karną.

BŁĄD CO DO KONTRATYPU/ OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCEJ WINĘ

- Przepis dotyczy **urojenia** istnienia okoliczności wyłączającej bezprawność (np. że zachodzi zamach uzasadniający podjęcie obrony koniecznej) lub winę (np. stan wyższej konieczności z art. 26 § 2 k.k.).
- Warunkiem wyłączenia odpowiedzialności karnej jest wystąpienie **usprawiedliwionego** błędu. Usprawiedliwiony oznacza, że sprawca w konkretnej sytuacji nie mógł uniknąć jego popełnienia.
- Gdy błąd nie jest usprawiedliwiony – sprawca odpowiada na normalnych zasadach, z tym że sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

BŁĄD CO DO KONTRATYPU/ OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCEJ WINĘ

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2018 r., III KK 253/17
„Przyjęcie błędu co do kontratypu albo okoliczności wyłączającej winę (art. 29 k.k.) możliwe jest dopiero wówczas, gdy zostanie ustalone, że oskarżony swoim zachowaniem zrealizował wszystkie znamiona typu czynu zabronionego.” (Lex nr 2447331).
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2016 r., V KK 117/16
„Warunkiem zastosowania dobrodziejstwa z art. 29 k.k. jest ustalenie, że błąd był usprawiedliwiony. Chodzi tu o mylne zapatrywanie, które w danym układzie sytuacyjnym jest wybaczone z punktu widzenia ocen społecznych, a sprawcy nie można postawić zarzutu, iż nie dochował należytej staranności, aby właściwie rozpoznać sytuację.” (Lex nr 2135555)

ROZKAZ PRZEŁOŻONEGO

- Art. 318. k.k.

Nie popełnia przestępstwa żołnierz, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo.

- Nie dotyczy sytuacji, gdy żołnierz otrzymujący rozkaz działa w nieświadomości bezprawności czynu (art. 30 k.k.).
- Rozkazem jest polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo żołnierzowi przez przełożonego lub uprawnionego żołnierza starszego stopniem (art. 115 § 18 k.k.).

NIELETNIOŚĆ

- ◉ Warunkiem przypisania sprawcy winy jest osiągnięcie przez sprawcę stopnia dojrzałości pozwalającego mu rozpoznać społeczne znaczenie popełnionego czynu.
- ◉ Zasadą jest ukończenie przez sprawcę 17 lat (wyjątkowo 15 lat).
- ◉ Brak indywidualizacji/związku z konkretnym sprawcą
 - Każdą osobę należącą do zbioru podmiotów spełniających kryterium nieletniości traktuje się jako niezdolną do ponoszenia odpowiedzialności karnej.

Literatura

- ◉ Bojarski M. (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2017,
- ◉ Gardocki L, *Prawo karne*, Warszawa 2019,
- ◉ Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex/el. 2019.